TÜRKİYE VE AZERBAYCAN'DA MÂNİ VE BİLMECE TÜRÜ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Yard. Doç. Dr. Hatice İÇEL*

ÖZ: Mâni, halk edebiyatının ana nazım şekillerinden birisidir. Mâni, tek dörtlükten ibaret olduğu için halk şiirinde bazı türler mâni kıtalarından oluşurlar. Ayrıca halk şiirinin diğer bazı türleri de mânilerle yakın ilişki içerisindedirler. Bilmeceler de bu türlerden birisidir. Bazı mâniler bilmece olarak kullanılabilirler. Böylelikle iki ürün birbiriyle kaynaşır. Bu durum Azerbaycan halk edebiyatı için de geçerlidir. Azerbaycan'da mâni olan bir şiir, bazen Türkiye'de bir bilmece olarak kullanılabilir. Bu makalede mâni ve bilmece arasındaki benzerlikler, Türkiye ve Azerbaycan sahasında yayımlanan eserler ele alınarak incelenmiştir. Halk edebiyatının bu iki ürünü arasındaki ortaklıklar tespit edilerek bilmece ve mâni metinlerinin icra bağlamında birbirinin yerine kullanılabileceği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mâni, bilmece, halk edebiyatı, şiir

Relations Between Manis (Quatraıns) And Riddles In Turkey And Azerbaijan

ABSTRACT: Mani (a quatrain) is one of the main verse forms of the folk literature. As mani consists of only one stanza, some genres are made up of mani stanzas. In addition, some other genres of folk poetry are also closely related to manis, and riddles fall into this category. Some manis may be used as riddles. Thus, two genres become identical. This is observed in Azerbaijan literature as well. A poem which is accepted as a mani in Azerbaijan is sometimes used as a riddle in Turkey. In this article, similarities between manis and riddles are studied in works published in Turkey and Azerbaijan. By determining the shared points between these two genres of folk literature, it was ascertained that texts of manis and riddles can interchange in actual use.

Key Words: Quatrain, riddle, folk literature, poem

İlk iki mısraı konuya giriş niteliğinde olan, asıl anlatılmak istenilenin üç ve dördüncü mısralarda dile getirildiği, yedili hece ölçüsüyle söy-

* Niğde Üni. Fen-Ed. Fak. TDE Böl., hicel@nigde.edu.tr

lenen anonim halk edebiyatı ürününe mâni denilmektedir. Mâni, bir dörtlükten oluştuğu için halk şiirinde en çok kullanılan nazım şeklidir. Bu nedenle mâni, halk edebiyatında ana nazım şekillerinden birisi olmuş ve bazı türler mâni nazım şekliyle oluşturulmuştur. Türkü, ninni ve ağıt bu nazım türlerinden bazılarıdır.

Halk edebiyatı ürünlerinin birbiriyle olan ilişkisi araştırıcılar tarafından ele alınıp işlenen bir konudur. Nazımla söylenen/yazılan çoğu türün mâniler ile ilişkisi vardır. Bu ilişkinin ilk aşaması, yukarıda söylediğimiz gibi mâni dörtlüklerinin kullanılarak yeni türlerin oluşturulmasıdır. Bunun yanı sıra bazı mâniler karşımıza değişik türler olarak da çıkabilmektedir. Bu türlerden birisi de bilmecelerdir.

Bilmeceler, şekil bakımından nazım ve nesirden oluşanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan mânilerle ilişkili olanlar ise nazım şeklinde söylenip dörtlükten kurulu olanlardır. Bilmeceler, konu olarak günlük hayatta karşımıza çıkan hemen hemen her şeyi işleyebilirler. Bilmecelerin en önemli özelliklerinden birisi çoğunun yapısında herhangi bir soru kelimesi bulunmamasıdır. Bunların bilmece oldukları ve bir soru sordukları, gelenek yoluyla anlaşılır ve bilmeceler yine bu geleneğe uygun olarak cevaplandırılır (İçel 2005: 16).

Örneğin; "Yer altında yağlı kayış." (İçel 2005: 43) cümlesinde herhangi bir soru kelimesi olmamasına rağmen bunun bir bilmece olduğu ve bir şey sorduğu bilinmektedir. Bu bilmecenin sorulduğu kişi de ona göre cevabını verecektir.

Dal üstünde kilitli sandık
(Cevap: ceviz) (Başgöz-Tietze 1999: 193).

Ev gömleği
(Cevap: badana) (Başgöz-Tietze 1999: 146).

Gökten indi apıştı
Cümle âleme yapıştı
(Cevap: ad) (Başgöz-Tietze 1999: 107).

Tencere kapağı
Mencere kapağı
İskele köpeği
Zincirli bukağı
(Cevap: kaldıraç) (Çelebioğlu-Öksüz 1995: 320).

Görüldüğü gibi verilen örneklerden hiçbirisinde, bunların soru sorduğunu doğrudan ifade edecek herhangi bir soru kelimesi yoktur. Ancak gelenek yoluyla bunların birer bilmece olduğu anlaşılır ve ona göre cevap verilir.

Dörtlüklerden kurulu bilmecelerde de bir soru kelimesinin olmaması, zaman zaman bazı mânilerin bilmece olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Yani bir dörtlük hem mâni, hem de bilmece olabilmektedir. Bunun tersi olarak bazen bir bilmece, mâni olarak da söylenilebilir.

Âşıh der nasıl edim
Saz getir fasıl edim
Bir bardakda iki su
Kavuşmaz nasıl edim

(Akalın 1954: 35).

Cevabı "yumurta" olan bu bilmece, aynı zamanda mâni olarak da söylenmektedir.

Karşıdan atlı geçti
Nalı parlattı geçti
İllere selam verdi
Bizi ağlattı geçti
(Sakaoğlu 1972 : 6508).

mânisi ise bazı küçük değişikliklerle "cenaze" cevabına sahip bir bilmece olarak karşımıza şu şekilde çıkmaktadır:

Karşıdan atlı geçti
Nalın (Nalı) parlattı geçti
İllere (Herkese) selam verdi
Beni ağlattı geçti
(Sakaoğlu 1972 : 6508-6509).

Bazen mâni ve bilmece öylesine birbirine karışmıştır ki, bilmece mi mâni olmuştur, mâni mi bilmece olmuştur; bunu tespit etmek imkânsız hâle gelmiştir. Bu durum, Azerbaycan halk edebiyatı için de geçerlidir. Orada da ufak tefek birtakım değişikliklerle yazılan/söylenen bazı mânilerin (bayatıların) bilmece, bazı bilmecelerin ise mâni (bayatı) olduğu görülmektedir. Hatta bazen Azerbaycan'da söylenen bir mâninin, Türkiye'de bilmece olarak sorulduğu da bilinmektedir. Bu hem mâni ve bilmece arasındaki yakınlığa hem de her iki edebiyat (Türkiye ve Azerbaycan) arasındaki benzerliğe ve ortaklığa güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Aşağıda verilen Azerbaycan yöresine ait mâni (bayatı) sadece üçüncü mısrada bir kelime değişikliği ile (seksen: heştad) yine Azerbaycan'da bilmece olmuştur. Bilmecemizin cevabı ise "seksen goyun, yüz keçi derisinin bir ata yüklenmesi"dir. İki metin arasındaki farklı kelime olan "heştad" Farsça seksen anlamına gelmektedir. Yani, farklı olan kelime de aslında aynı anlamdadır. Böylelikle bir dörtlük, hemen hemen hiçbir değişiklik yapılmadan hem mâni hem de bilmece olmuştur.

Mâni:

Men aşigem bir ata
Bir oğuldur bir ata
Seksen gatır yüz deve
Yüklenibdir bir ata
(Karaağaç-Açıkgöz 1998: 48).

Bilmece:

Men aşigem bir ata
Bir oğuldur bir ata
Heştad[1] deve gırh gatır
Yüklenmişdi bir ata
(Seyidov 1992: 200).

İkinci örneğimizde ise üç kelimenin birbirinden farklı olduğunu görüyoruz. İlk dörtlük mânidir, bilindiği üzere mânilerde aşk ve sevgi sık sık işlenen konulardır. Bu nedenle metinde, yârdan aşk ve sevginin sembolü olan üç elma gelmektedir. İkinci dörtlük ise bir bilmecedir ve cevabı "güneş"tir. Bilmecelerde sorulan nesne ile ilgili olarak ipucu vermek esas olduğundan, güneşi temsil etmek amacıyla ikinci metinde elma sayısı bire inmiş ve elma gökyüzünden düşmüş olarak gösterilmiştir. Ama her iki dörtlük hem yapı, hem de şekil itibariyle birbirinin aynısıdır.

Mâni:

Oturmuşdum sekide
Üreyim[2] sek sekide[3]
Yardan üç alma geldi
Bir gızıl nelbekide[4]
(Karaağaç-Açıkgöz 1998: 54).

Bilmece:

Oturmuşdum sekide
Üreyim sek sekide
Göyden bir alma düşdü
Bir gızıl nelbekide
(Seyidov 1992: 45).

Üçüncü örnek, karşımıza bir üçleme olarak çıkmaktadır. Birinci dörtlük Azerbaycan'da mâni, ikincisi bilmece, üçüncüsü ise Türkiye'de bilmece olarak bilinmektedir. Bilmece olanların cevabı Azerbaycan'da "mantar" (Ahundov-Tezcan), Türkiye'de ise "namaz" (Çelebioğlu-Öksüz)'dır. Aynı bilmecenin iki farklı cevabı karşılaması "soru kayması" (Sakaoğlu 1979: 8673) terimi ile açıklayabileceğimiz bir durumdur. Soru

---

1 Heştad: Seksen
2 Ürek: Yürek
3 Seki: Üzerine oturmak, uzanmak için toprak veya tahtadan yapılmış yüksekçe yer, set
4 Nelbeki: Fincan tabağı

kaymasını, bir bilmecenin soru bölümünde başka bir bilmecenin soru bölümüne ait ifadelerin yer alması olarak tarif edebiliriz (İçel 2005: 307). Bu durum hem bilmece soranın, hem de onu cevaplayanın hafızası ile yakından ilgilidir. Soru soran kişinin hafızasında yer eden bir bilmeceye ait ifadeler, başka bir bilmeceye aitmiş gibi kullanılabilir. Bilmecenin yöneltildiği kişi de cevabı doğru hatırlamayıp, yanlış cevap verdiği takdirde böyle bir durum ortaya çıkar.

Örneğin;

Biz idik biz idik
Otuz iki kızdık
Ezildik büzüldük
Bir sıraya dizildik
(İçel 2005: 307).

bilmecesinin cevabı bilindiği üzere "dişler"dir. Ancak bu bilmece, soru kayması yoluyla "yün tarağı, sinek, iğ, süpürge, yıldız, arı, süt dişlerinin dökülüp asıl dişlerin çıkması, nar, sarımsak, odun ve ipek kozası" olarak on bir farklı cevabı da karşılamak üzere kullanılmıştır (İçel 2005: 307-308). Ancak bilmecede verilen kelimelerin anlamları ve ipuçları dikkate alındığında asıl cevabın "dişler" olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani diğer cevapların bu bilmeceyle ilgisi yoktur.

Buradaki örneğe benzer bir şekilde, aşağıdaki örnek metinlerde bilmecelere verilen cevaplardan Azerbaycan'daki "mantar"ın değil, Türkiye'deki "namaz" cevabının doğru olduğu anlaşılmaktadır ki, bilmece metninde verilen "Bir ağaçta beş elma / Gün düşüb ikisine" ipucu da bunu kanıtlamaktadır. Buna ilaveten Azerbaycan'daki mâni-bilmece dörtlüklerinde üç ve dördüncü mısraların birbiriyle aynı olduğu görülmektedir. Burada sadece doldurma mahiyetinde olan bir ve ikinci mısralar değişmiştir ki, zaten mânilerin bir ve ikinci mısralarının doldurma yapmak için kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca bilmecelerde de bu türden doldurma sözcükler sıklıkla yer almaktadır. Kafiye kelimelerinin ise yazım farklılıklarıyla aynı olduğu görülmektedir. Türkiye'deki örnekte de bir ve ikinci mısralar değişmiş, üç ve dördüncü mısralar hemen hemen aynı kalmıştır. Dördüncü mısradaki tek fark ise, dizenin Türkçe söz dizimine (fiilin sonda olması) uygun hâle getirilmesidir.

Mâni:

İki şah iki sine
Biri ne ikisi ne
Bir ağacda beş alma
Gün düşüb ikisine
(Karaağaç-Açıkgöz 1998: 76).

Bilmece:

Men aşıg ikisine
İki dal iki sine
Bir ağaçda beş alma
Gün düşüb ikisine
(Ahundov-Tezcan 1994: 165).

Bilmece:

Şimdi şimdi şim düşer
Gölge kalkar gün düşer
Bir ağaçta beş elma
İkisine gün düşer
(Çelebioğlu-Öksüz 1995: 51).

Aşağıda verilen örnekler de mâni-bilmece olarak kullanılmaktadır. Bilmece olarak Azerbaycan'da dört farklı cevaba sahiptir. Bilmecelerin cevapları sırasıyla ay, güneş, pınar ve buğdaydır. Burada karşılaştığımız olay ise soru kalıplaşmasıdır. Soru kalıplaşması, bir bilmecenin soru bölümünün birbirinden farklı cevapları karşılamak üzere kullanılmasıdır (İçel 2005: 282). Bunun soru kaymasından farkı tüm cevapların bilmece için uygun olmasıdır. Birinci dörtlük bir mâni, ikincisi ise bilmecedir. Bunlar arasında tek fark görüleceği üzere üçüncü mısradadır. Birinci bilmecenin cevabı ay, ikincisinin ise güneştir. Birinci bilmecede doğuran "gara gız" iken ikinci bilmecede "ana"dır. Üç ve dördüncü bilmeceler ise kendi aralarında birbirlerine benzemektedir. Üçüncünün cevabı "pınar", dördüncünün cevabı ise "buğday"dır. Üçüncü bilmecenin dördüncü mısraında yer alan "cahan" kelimesi yerine dördüncü bilmecede "dünya" kelimesi kullanılmış, ortaya çıkan hece farklılığı ise dördüncü bilmecede "-ların" ekinin kullanımıyla giderilmiştir.

Mâni:

Burdan vurdum baltanı
Orda çıhdı galtanı[5]
Birce[6] görmek isterdim
Yerin göyün sultanı
(Karaağaç-Açıkgöz 1998: 142).

Bilmece:

Burdan vurdum baltanı
Ordan çıhdı galtanı
Gara gız oğlan doğdu
Yerin göyün sultanı
(Seyidov 1992: 33).

---

5 Galtan: Yuvarlak, yumru
6 Birce: Bir tek, bir kere, bir defa, yalnız

Bilmece:

Burdan vurdum baltanı
Ordan çıhtı galtanı
Anam bir oğlan doğdu
Yerin göyün sultanı
(Ahundov-Tezcan 1994: 177).

Bilmece:

Yere vurdum baltanı
Ağzı gümüş galtanı
Yerden bir oğlan çıhdı
Cümle cahan[7] soltanı[8]
(Seyidov 1992: 48).

Bilmece:

Yere vurdum baltanı
Ağzı gümüş galtanı
Yerden bir oğlan çıhdı
Dünyaların soltanı
(Seyidov 1992: 79).

Beş dörtlük birlikte incelendiğinde değişmeyen kelimelerin şunlar olduğu göze çarpmaktadır:

1. mısra: balta, vur-
2. mısra: galtan
4. mısra: sultan (soltan)

Bunlar dışında dörtlüklerde yer alan diğer kelimelerin değiştiği görülmektedir. Ancak buna rağmen dörtlükler dikkatle incelenecek olursa, yapı ve anlam bakımından birbirlerine çok benzedikleri görülecektir.

Mâni-bilmece ilişkisini gösteren diğer bir örneğimiz ise şöyledir:

Mâni:

Aşig elden yuharı
Şane[9] telden yuharı
Aşig bir şey görmüşdür
Dizi belden yuharı
(Karaağaç-Açıkgöz 1998: 147).

Bilmece:

Aşıg elden yuharı
Şana telden yuharı
Aşıg bir şey görübdü
Dizi belden yuharı
(Seyidov 1992: 99).

---

7 Cahan: Dünya
8 Soltan: Sultan
9 Şane: Tarak

Bu iki dörtlük arasında herhangi bir fark yoktur. Dörtlük, bilmece olarak "çekirge" cevabını karşılamaktadır.

Mâni:

Burdan bir atlı keçdi
Nalın parlatdı keçdi
Herkese selam verdi
Meni ağlatdı keçdi
(Karaağaç-Açıkgöz 1998: 161).

şeklinde *Azerbaycan Bayatıları* (Karaağaç-Açıkgöz 1998) adlı eserde mâni olarak geçen dörtlük, Türkiye'de hem mâni, hem bilmece olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilmece olarak Türkiye Türkçesinde "ölü" cevabını karşılamak üzere kullanılmaktadır. Dörtlüklerde Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasındaki bazı ses değişiklikleri (k/g, t/d, [keç-/geç-, -di, -ti]) dikkati çekmektedir. Bunun dışında ikinci mısra aynen korunmuş, birinci mısrada Azerbaycan'da "burdan"; Türkiye'de ise "karşıdan" kelimeleri kullanılmıştır. Azerbaycan örneğinde yer alan "bir" kelimesi ise hece farklılığını ortadan kaldırmaktadır. Üçüncü mısrada Türkiye'de "herkese" kelimesi yerine "illere" kelimesi geçmiş, dördüncü mısrada yer alan I. tekil şahıs zamiri, Türkiye'de I. çoğul zamirine dönüşmüştür. Bilmece dörtlüğü şöyledir:

Bilmece:

Karşıdan atlı geçti
Nalı parlattı geçti
İllere selam verdi
Bizi ağlattı geçti
(Çelebioğlu-Öksüz 1995: 57).

Şu dörtlükler ise Azerbaycan'da mâni (bayatı) olarak geçmektedir:

Mâni:

Bağban[10] mene bar[11] getir
Esirgeme var getir
Ekilmemiş ağacdan
Derilmemiş nar getir
(Karaağaç-Açıkgöz 1998: 477).

Mâni:

Bağda her ne var gönder
Meyva gönder nar gönder
El deymemiş budagdan[12]
Derilmemiş bar gönder
(Karaağaç-Açıkgöz 1998: 422).

---

10 Bağban: Bahçıvan
11 Bar: Meyve
12 Budag: Çiçek veya ağaç dalı

Mâni:

Bağlardan al bar gönder
Sende her ne var gönder
Açılmamış yahadan[13]
El deymemiş nar gönder
(Karaağaç-Açıkgöz 1998: 422).

Görüleceği üzere dörtlükler, ufak tefek bazı kelime farklılıklarıyla birbirlerine benzemektedir. Dörtlüklerde el değmemiş bir meyve isteği vardır. Bu metinler, Türkiye'de bazı değişikliklere uğrayarak bilmece şekline girmiştir. Burada da istenilen, yine el değmemiş bir meyve veya koklanmamış bir güldür.

Bilmece:

Var var getir
Gelmezse yalvar getir
El değmemiş ağaçtan
Dişlenmemiş nar getir
(Çelebioğlu-Öksüz 1995: 206).

Bilmece:

Baba bana yalvar getir
Gelmezse yalvar getir
Açılmamış bahçadan
Gohlanmamış cül getir
(Göktaş 1982: 39).

Birinci bilmecenin cevabı "gelin", ikincisinin ise "kız"dır.

Mâni:

Evime ozan gelibdir
Pergar[14] pozan[15] gelibdir
Gündüz olan işleri
Gece yazan gelibdir
(Karaağaç-Açıkgöz 1998: 466).

dörtlüğü, Türkiye'de "müzevirci" cevabına sahip bir bilmece olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki dörtlük arasında "ev, gece, gel-, gündüz, yaz" kelimeleri ortaktır. Mısralar arasında çok fazla ortaklık olmamasına rağmen, her iki dörtlük daha ilk okuyuşta birbirini çağrıştırmaktadır. Anlam olarak da birbirlerine yakındırlar. "Pergar poz-" düzeni, intizamı bozmak anlamına gelmektedir ki, müzevirci de yaptığı dedikodularla ortalığı karıştırmaktadır. Bilmece metni şöyledir:

Bilmece:

Bizim eve sıçan geldi

---

13 Yaha: Yaka
14 Pergar: Cemiyet, kainat, dünya, düzen, nizam
15 Poz-: Boz-; Pozan: Bozan

Sırrını açan geldi
Gündüzleri yazıp
Geceleri okuyan geldi
(Şenkaya-Aygen 1980: 20).

Türkiye'de "arı" (Çelebioğlu-Öksüz), "üzüm" (Taştan), salatalık (Göktaş), Azerbaycan'da ise "salatalık" (Seyidov) cevabına sahip olan şu bilmeceler;

Bilmece:
Ay aşşağıdan doğdu
Uşahlar birbirini boğdu
Anası üç yaşında
Gızı bir oğlan doğdu
(Göktaş 1982: 55).

Bilmece:
Ezizinem gün doğar
Aşig aşiği govar
Anası beşikdeyken
Gızı bir oğlan doğar
(Seyidov 1992: 104).

Bilmece:
Karşıdan gün doğar
Gün günü doğar
Anası kız iken
Kızı da kız doğar
(Taştan 1983: 80).

Bilmece:
Meşeden bir ay doğar
Âşığı âşık boğar
Anası beşikteyken
Kızının kızı doğar
(Çelebioğlu-Öksüz 1995: 153).

Mâni:
Gündoğandan gün doğur
Aşig aşigi boğur
Ana on beş yaşında
Gızları oğlan doğur
(Karaağaç-Açıkgöz 1998: 481).

şeklinde mâni olarak da söylenmektedir. Beş dörtlükte ortak olan kelimeler "ana, doğ-, gün ve kız"dır. Bazen kız, bir oğlan bazen de kız doğurmaktadır. "Salatalık" ve "arı" cevaplı bilmecelerde doğurulan oğlan, "üzüm" ve "arı" cevaplı bilmecelerde ise kızdır. İki dörtlükte ana beşikte, birinde kız, birinde on beş, diğerinde ise üç yaşındayken kızı doğum ya-

par. Bu dörtlüklerde asıl anlatılmak istenen, kızın anasından önce olgunlaşması ve meyve vermesidir.

Sonuç olarak mâniler, türküler ve ağıtlarla ilişkili olduğu kadar bilmecelerle de ilişkili ve benzerdir. Mâni ve bilmecenin kaynaşmasındaki sebeplerden birincisi, mâninin halk edebiyatının ortak nazım şekillerinden biri olması ve diğer nazım türlerinin bu şekil kullanılarak oluşturulması, ikincisi bu şeklin tek dörtlükten oluşmasından dolayı söyleyiş kolaylığına sahip olması, üçüncüsü ise bazı bilmecelerin bünyelerinde herhangi bir soru kelimesi barındırmamalarıdır. Azerbaycan'dan derlenmiş kimi mânilerin ve bilmecelerin Türkiye'de yaşayan çeşitlemelerinin icra bağlamına göre mâni veya bilmece olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Aynı durum, Azerbaycan sahası için de geçerlidir. Bu olgu, Türk dünyası kültür, edebiyat ve dil birliğine en güzel delildir.

KAYNAKÇA

AHUNDOV, Ehliman (Akt. Semih Tezcan) (1994), *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri,* Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.

BAŞGÖZ, İlhan-Andreas Tietze (1999), *Türk Halkının Bilmeceleri,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

BURAN, Ahmet-Ercan Alkaya (1999), *Çağdaş Türk Lehçeleri,* TİSAV Yay., Elazığ.

ÇELEBİOĞLU, Âmil-Yusuf Ziya Öksüz (1995), *Türk Bilmeceler Hazînesi,* Bayrak Yay., İstanbul.

GÖKTAŞ, Köksal (1982), *Halk Edebiyatı Tezlerindeki Türk Bilmeceleri,* (Atatürk Üni. Sosyal Bil. Ens. Yayınlanmamış Lisans Tezi), Erzurum.

İÇEL, Hatice (2005), *Batı Türklerinin Dörtlüklerden Kurulu Bilmeceleri Üzerinde Bir Araştırma,* (Selçuk Üni. Sosyal Bil Ens. Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya.

KARAAĞAÇ, Günay-Halil Açıkgöz (1998), *Azerbaycan Bayatıları,* Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.

SAKAOĞLU, Saim (1972), "Bilmecelerde Soru Kayması", *Türk Folklor Araştırmaları,* 18 (359), Haziran, s. 8673-8676, İstanbul.

SAKAOĞLU, Saim (1972), "Folklor ve Halk Edebiyatı Arasındaki Münasebetler I", *Türk Folklor Araştırmaları,* 14 (282), Aralık, s. 6506-6510, İstanbul.

SEYİDOV, Nureddin (1992), *Azerbaycan Tapmacaları / Bilmeceleri* (hzl. Saim Sakaoğlu-Ali Berat Alptekin-Esma Şimşek), Elazığ Belediyesi Yay., Elazığ.

ŞENKAYA, Mehmet-Mehmet Saadettin Aygen (1980), *Afyonkarahisar Bilmeceleri,* Türkeli Yay., Afyon.

TAŞTAN, Ömer (1983), *Halk Edebiyatı Tezlerindeki Türk Bilmeceleri II,* (Atatürk Üni. Sosyal Bil. Ens. Yayınlanmamış Lisans Tezi), Erzurum.